

ПОКУТСЬКІ ПРИЗВИЩА З СУФІКСАМИ -УК (-'УК), -ЧУК

Антропоніми є цінним джерелом вивчення лексичної системи та виявлення семантичних, морфологічних, словотвірних особливостей мови. Серед різних класів антропонімів значне місце посідають прізвища. Адже цей пласт лексики характеризується найбагатшою історичною та лінгвістичною інформативністю.

Предметом нашого зацікавлення стали прізвища компактного історико-географічного регіону України — Покуття. Основним джерелом дослідження послужили рукописні архівні матеріали, відомі під назвою Йосифінська та Францисканська метрики.*

Метрики охоплюють іменування усього дорослого чоловічого, рідко жіночого населення. Тут подано імена та прізвищеві назви осіб населених пунктів Галичини станом на кінець ХУТГТ - поч. ХІХ ст. Вони стали цінним джерелом вивчення антропонімії названого регіону України. На основі цих рукописних джерел проведено дослідження формування та стабілізації прізвищ Бойківщини, Гуцульщини, Лемківщини та ін. [2, 1, 5] Зафіксовані у цих пам'ятках імена та прізвища дозволяють порівняти історичну антропонімію певної території із сучасною.

Нами опрацьовано 159 архівних справ, які містять інформацію про 152 населених пункти Покуття, укладено картотеку, що нараховує понад чотири тисячі іменувань покутян.

Словотвірна характеристика антропонімів досліджуваного регіону, за даними ЙМ і ФМ, показує, що серед відомих у загальноукраїнському антропонімікою моделей виділяється своєю активністю прізвищева модель на -ук(-'ук), -чук. Основне значення формантів -ук (-'ук), -чук — вказівка на походження по батькові (рідше по матері). Це одна з найпродуктивніших моделей і прізвищ Покуття, утворених морфологічним способом. Значне поширення антропонімів з названими

формантами в українських говорах у різні періоди фіксують дослідники регіональної антропонімії і Б.Близнюк [1], Г.Бучко [2], В.Німчук [4] та ін.

Утворення на -ук (-'ук), -чук в ролі найменувань за батьком зафіксовані на території західного регіону у джерелах ХVІ ст. [3, 21]. На інші території такі антропоніми поширюються у ХVІІ — ХVІІІ ст., представлені вони і в козацьких реєстрах [6, 123].

Як і інші патроніми, іменування по батькові на -ук (-'ук), чук протягом ХГХ ст. переходять у спадкові прізвища.

У наш час даний антропонімічний тип належить до найпоширеніших українських прізвищ, що побутують на всій території України, проте мають виразний регіональний розподіл за ступенем поширеності. Їх у такій же мірі можна вважати основним західноукраїнським типом, як прізвища на -І енк-о східноукраїнськими. За даними відомого дослідника української антропонімії Ю.К.Редька, І прізвища на -ук (-'ук), -чук посідають перше місце у семи областях України, а саме у Волинській (33,6%), Рівненській (38,5%), Житомирській (33,5%), Вінницькій (17,5%), Хмельницькій (27,5%), Івано-Франківській (19,5%) і Чернівецькій (21%) [6, 196].

Формантам -ук (-'ук), -чук, як і деяким іншим суфіксам, властива універсальна валентність, адже ні семантичне, ні етимологічне, ні структурно не були обмежені основи, до яких він приєднувався. Цим, в якійсь мірі, і зумовлена висока активність антропонімів на -ук (-'ук), -чук.

Прізвища Покуття засвідчують регулярність моделі з суфіксами -ук(-'ук), -чук. Так, наприклад, за даними ИМ, лише у п'яти селах — Гавриляк, Княже, Ковалівка, Мишин, Рудники маємо 87 прізвищевих назв на -ук (-'ук), -чук із загальної кількості 235 найменувань. А у ФМ у тих же самих селах з-поміж 242 прізвищевих назв 106 дериватів на -ук (-'ук), -чук. Подібна картина спостерігається і в інших селах Покуття, пор., наприклад, кількісний розподіл антропонімів у таблиці:

Назва населеного пункту	ЙМ			ФМ		
	Загальна кількість Прізвищ. назв	К-сть прізвищ. Назв на -ук, чук	%	Загальна кількість прізвищ. назв	К-сть прізвищ. Назв на -ук, чук	%
Бабче	66	24	36,4	76	29	38,2
Гвіздець	100	28	28	64	25	39,1

Завалля	85	37	43,5	80	47	58,8
Ланчин	94	22	23,4	110	36	32,7
Назаренкове (Чортовець)	124	43	34,6	152	64	42,1
	469	154	32,8	482	201	42,1

Як видно з таблиці, за даними метрик, активність моделі зростає. У кожному селі за ЙМ є менша кількість прізвищевих назв аналізованої моделі, ніж за ФМ. Так, наприклад, у селі Завалля Снятинського району маємо досить значний відсоток утворень на *-ук* (*-'ук*), *-чук* — ЙМ — 43,5%, ФМ — 58,8%

Архівні матеріали свідчать, що суфікс *-ук* на Покутті в кінці ХУІІІ -перш. пол ХІХ ст. сприймався як живий формант. Пор., у ЙМ у деяких селах Покуття маємо Olexa Szeremeta № 19, Hnat Slobodzianuk № 21, Andrus' Dolhan' № 13, Stefan Hun'ka № 7, а в ФМ у тих же селах виявлено ці ж прізвищеві назви з іншим формантом Wasyi Szeremetiuk № 19, Iwan Slobodan № 21, Andrus' I Dowganiuk № 13, Iwan Hun'czuk № 7. Це явище можна підтвердити зіставленням даних метрик із І сучасними записами у таких двох селах:

	ЙМ	ФМ	Суч. записки
С. Завалля	Hun czuk		Гунько
Снятинського р-ну	Hryhorczuk		Григорець
	Chra		Храпо
С. Сороки			Безпалько
Городенківського р-ну			Перегінець
			Данилець

Як бачимо, одні і ті ж антропоніми маємо в обох метриках цих сіл, однак сучасні і'х варіанти тут уже функціонують без формантів *-ук*, *-чук*. Отже, на час завершення стабілізації і унормування прізвищ суфікси *-ук*, *-чук* у наведених найменуваннях занепали. Йшов процес до вирівнювання українських прізвищ на *-ко*, і таким чином частина антропонімів, оформлена раніше формантами *-ук*, *-чук*, тепер вживається з фінальною *-ко*. Демінутивний суфікс *-ець*, у співвідносних прізвищах був, очевидно, синонімічний до поліфункціональних формантів *-ук*, *-чук*, які у конкретних назвах виражали значення здрібності - пестливості. Разом з тим, загальна кількість прізвищ на *-ук*, *-чук* на досліджуваній території не зменшилась, бо з'явилися інші прізвищеві назви цієї моделі, яка в ЙМ і ФМ не зафіксовані.

Серед інших прізвищетворчих засобів форманти *-ук*, *-чук* виявилися найпомітнішими саме у *період*, становлення і стабілізації прізвищ на Покутті.

Покутські прізвища на *-ук*, *-чук* утворювались від усіх антропонімів та апелятивів, що вживались для ідентифікації особи. Тому лексична база їх досить широка:

а) церковно-християнські чоловічі імена різної структури:

— повні, напр., Adamczuk, Hawryluk, Hordijczuk, Danyluk, Iwanczuk, Kuryluk, Lazaruk, Martyniuk, Michayluk, Nikiforuk, Ostapczuk, Pawluk, Romaniuk, Semeniuk, Tymofijczuk, Jurijczuk;

— усічені, напр., Iwasiuk, Lesiuk, Fediuk, Wasiuk;

— усічено-суфіксальні та суфіксальні, напр., Hryduk, Hryszczuk, Dczuk, Kostiuk, Panczuk, Prociuk;

б) давні слов'янські відкомполітичні імена: Blaszcuk, Broniuk, Sobczuk, Stasiuk;

в) давні слов'янські відапелятивні імена та їх пізніші індивідуальні прізвиська: Bihayluk, Bilanczuk, Bobczuk, Drobyiuk, Kyiuk, Solodczuk, Triszczuk, Szowhaniuk, Worobczuk, Wowczuk;

г) жіночі особові імена різної структури, напр., Anniuk, Handziuk, Hanczuk, Hafijczuk, Katyguniuk, Malanczuk, Palazniuk, Paraszczuk;

д) назви роду занять професії першопосіїв, напр., Bondaruk, Kowal'czuk, Krawczuk, Kuszmruc, Mal'arczuk, Pysaruk, Rybanik, Tesl'uk, Szykaruk, Wakarczuk;

е) назви, що вказують на службове або соціальне становище батька, напр., Ataman'uk, Humen'uk, Kozaruk, Soltys'uk, Wojtiuk;

є) назви за національністю(народністю) предка: Litwiniuk, Mazurczuk, Moskal'uk, Nimaszczuk, Nimczuk, Serbiuk, Tataruk, Uchryniuk, Cyhaniuk, Woloszczuk;

ж) топонімічні назви першопосів: Zabolotiuk, Moczamiuk, Pol'uk, Chaszczuk.

Антропоніми, твірними основами яких виступають імена християнського походження, як правило, у кількісному плані мають значний показник активності. Крім цього, у більшості випадків патроніми на -ук (-'ук), -чук утворюються, як правило, від повних форм християнських чоловічих імен, напр., Ostapczuk < Ostap + uk, (хоч, можливо. ОаІарсгіА: < Ostapko +uk). Для похідних прізвищ цього типу були твірними 23 імені повної форми. Популярними виступали такі 10 імен: Андрій, Гаврило, Данило, Дмитро, Мартин, Михайло, Никифор, Павло, Пилип, Семен.

Похідних прізвищ від давніх слов'янських композитних імен виявлено лише декілька. Окремі з них можна мотивувати по-різному. Наприклад, прізвищева назва Wojczuk утворена від особового імені Боислав-ь. Однак, не виключено, що антропонім Wojczuk походить від апелятива бойчук "мешканець Бойківщини" [8].

Відтопонімі іменування у покутських прізвищах свідчать про традицію ідентифікувати особу за місцем проживання чи походження. Можливо прізвища типу Mazurczuk, Uchryniuk певним чином висвітлюють міграційні рухи на досліджуваній території.

Виділені семантичні групи лексики в основах прізвищ Покуття підтверджують факт широкої валентності суфіксів -ук, -чук у південно-західних говорах української мови. t

Система іменувань на Покутті, як і в кожному регіоні України, безсумнівно, зазнавала змін. Йшов процес формування і стабілізації прізвищ, одні словотворчі засоби втрачалися, інші ставали активними. Це могло зумовлюватись мовними і позамовними факторами. Помітним словотворчим засобом творення прізвищ у системі покутської антропонімії станом на кінець ХУІІ - поч. ХІХ ст, були раніше рідковживані форманти -ук, -чук.

Таким чином, модель на -ук, -чук у покутських найменуваннях засвідчує їх активність у період формування прізвищ. Поступова заміна цієї моделі показує живий процес унормування антропонімів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Близнюк Б.Б. Сучасні гуцульські прізвища в історичному розвитку. АКД. — Львів, — 1997. — 23с.
2. Бучко Г.Є. Прізвища Бойківщини в період їх становлення і в наші дні. АКД. — Ужгород, 1986. — 20с.
3. Керста Р.Й. Українська антропонімія ХVІ ст. (Чоловічі іменування). — Київ: Наукова думка, 1984. — 152с. I
4. Німчук В.В. Українські прізвища з суфіксами -ук, -чук та етимологічне споріднені утворення // Українська діалектологія і ономастика. — 1964. — 209с.
5. Панцьо С. Є. Антропонімія Лемківщини. — Тернопіль, 1995. — 132с.
6. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. — К., 1966. — 216с.
7. Худаш М.Л. З історії української антропонімії. — К., 1977. — 236с.
8. Чучка П.П. Розвиток імен і прізвищ // Історія української мови. — К., 1983. — 742с.

Віра Котович

ВІДАПЕЛЯТИВНІ СЛОВ'ЯНСЬКІ АВТОХТОННІ ІМЕНА В ОСНОВАХ ОЙКОНІМІВ

ОПІЛЛЯ

Переважна більшість ойконімів Опілля — відантропонімі утворення. Тільки серед назв, що вперше з'явилися у письмових джерелах ХК — ХХ ст., домінують відапелятивні, як правило, топографічні назви: *Гайок, Діброва, Копань, Лани, Озерце* та ін. В основах багатьох ойконімів, що фіксують історичні пам'ятки ХІV — ХУГІІІ ст., лежать слов'янські автохтонні особові власні імена-композити (**Дороговидь*, пор. *Драговить* — Мор., 77), відкомпозитні деривати (*Унь*<*Унебожсь, Уневить, Унеславь* — Мор., 197) та давні імена відапелятивного походження (*Бась* — Туп., 41), *Волж-ь*—Мор., 47).

Слов'янські автохтонні імена відапелятивного походження — дуже складна класифікаційна категорія антропонімів. Як зазначає М.Демчук, "в її склад, з одного боку, входять вжиті в ролі